

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

HELYZETJELENTESEK II. RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCÁBÓL

II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának gazdag levéltári anyagában — mind az Országos Levéltár Rákóczi-Aspremont gyűjteményében, mind pedig a főváros és az ország egyéb levéltáraiban — szinte megszámlálhatatlan azoknak az érdekes leveleknek, jelentéseknek, emlékiratoknak száma, amik eddig nem kerültek napvilágra, illetve a szakfolyóiratok lapjain még nem lettek kiadva és ismertetve. A szabadságharc katonai történetének lefolyását már jól ismerjük és egy-két, még nem egészen tisztázott kérdéstől eltekintve, a hadműveletek összefüggő leírását és a nevezetesebb nagy csaták, ütközetek, portyázások lefolyását ma már helyes megvilágításban olvashatjuk. Mégis mindig akadunk a levéltári anyagban olyan írásokra, amelyek kiegészítik eddigi ismereteinket és esetleg rávilágítanak a Fejedelem valamelyik hadműveleti elhatározásának rugójára, eredetére.

Ebben a vonatkozásban különösen érdekesek a Rákóczitól kiinduló vagy hozzáérkezett olyan írások, amelyek a kuruc hadseregben a magyar ügyért harcoló francia tisztek, diplomaták és külföldi barátai kezétől származnak. Rákóczi francia diplomáciai kapcsolataival foglalkozó, most készülő nagy forráskiadvány munkaközösségében dolgozva, már eddig is több érdekes, eddig még ismeretlen írásra bukkantam és e folyóirat hasábjain közzétettem.¹

Ebben a közleményemben folytatom újabb kutatásaim eredményének közzétételét s ezúttal két helyzetjelentést mutatok be magyar nyelvre átültetve. Az első, Rákóczi maga kezével írott fogalmazványa, amelyben Miksa Emanuel bajor választófejedelemet tájékoztatja az 1705. november 11-én Zsibó mellett elszenvedett vereségéről. A második, egy rendkívül érdekes emlékirat Szilézia lakosságának magatartásáról, abban az esetben, ha Rákóczi megvalósítaná kedves tervét, a „Sziléziai expedíciónak” elnevezett stratégiai, egyben diplomáciai tervét, a Sziléziába való betörést, amely hadművelet 1708. augusztus 3-án a szerencsétlen

¹ Hadtörténelmi Közlemények 1954. és 1955. évfolyamaiban.

trencsényi vereséggel végleg megfeneklett. A közölt iratok bevezetésében ismertetem az irat technikai részletkérdéseit és keletkezésének adatait. Szövegkritikai hozzászólásaimat az illető írás végén és a magyarázó lábjegyzetekben közlöm.

I.

RÁKÓCZI LEVELE A ZSIBÓI VERESÉG UTÁN²

Rákóczi ezt a levelet 1705. november 15-én írta Erdélyben, Bethlen községben, tehát négy nappal a zsidói csata után. Az idézett levéltári gyűjteményben a Fejedelem maga kezével írt fogalmazványát találtam meg. Úgy, mint bizalmas leveleskönyveiben tapasztaljuk, kis negyed-alakú lapokon van ez is, mint Rákóczinak legtöbb levele írva. A levél elején csak a keltezés olvasható, címzés nincs, azt rendszerint a levél végén szokta feltüntetni. Mivel azonban a mindössze két oldalból álló fogalmazvány befejezetlen töredék s a vége hiányzik, a címzett nevét nem ismerjük. „Monsieur” megszólítással kezdődik, de azután a szövegben állandóan „Votre Altesse“-nek, azaz Fenségednek szólítja azt a személyt, akihez a levelet írta. Mivel pedig mindjárt az első sorban említést tesz egy Bornel nevű egyénről, aki Miksa Emanuel bajor választófejedelem embere volt, bizonyosan mondhatjuk, hogy ez a levél a bajor választónak szült, akivel Rákóczi a szabadságharc egész tartama alatt sűrűn levelezett és őt minden nevezetesebb eseményről tájékoztatta.

A levél szövege:

„Uram, — az ellenséges haderő megszakította összeköttetésemet Magyarországgal,³ ezért Bornel úr csak tegnapelőtt érkezett hozzám, ő majd tájékoztatja Fenségedet a valóságnak megfelelően a lefolyt harcról, amelyet 11-én gyalogságom a németek főserégével vívott. Az bizonyos, hogy ha tábori erődítményeink állapota jobb lett volna, azaz ha a sánclásai munkák előrehaladottabb állapotot értek volna el, az ellenség sohasem érhetne volna el célját.⁴

De még ezen a hiányon túl is nagy baj volt, hogy az erdőket nem tarolták le idejében harcállásom balszárnyán s így az ellenséges lovas-

² Országos Levéltár A Rákóczi szabadságharc levéltára. Caps. B. fasc. 12. 3. sorszám.

³ Herbeville marsallnak Erdélybe való betörése és a zsidói csata következményeképpen megbénult az összeköttetés az országgal, illetőleg csak nagy kerülővel, észak felé Nagybánya—Mármaroszigeten keresztül, délfelé pedig a töröktől megszállott Bánáton át volt lehetséges.

⁴ Ennek oka, mint azt Rákóczi Emlékirataiban is felpanaszolta, i. h. 131. oldal, Forgách tábornok és az erdélyi Rendei közti hatásköri viták és nemtörődomség voltak. Abban igaza van Rákóczinak, hogy ha a sánconval a Zsidó—Kárikai völgyekben az ő utasításainak és a képzett francia hadmérnökök terveinek megfelelően Herbeville seregeinek odaérkezése előtt elkészül, akkor a császári sereg behatolását Erdélybe bizonyára meg lehetett volna akadályozni.

ság úgy támadhatta hátba gyalogságomat, hogy az nem volt képes vezekezni. Lovasságom Károlyi tábornok vezetése alatt megtámadhatta volna oket meg a táborhelyükön, mialatt a sáncvonalak támadása folyt, de magas hegyek és áthatolhatatlan szakadékok megakadályozták őt ebben.⁵

Ha hitelt lehet adni a Károlyitól foglyul ejtett császári katonák vallomásának, az ellenség ebben a vállalkozásában 1200 embert veszített. Schlick tábornok és a dán segélycsapatok parancsnoka ágyúlövésztő, elestek, úgyszintén a csataterén maradt három alezredesük és több kapitányuk. Az én veszteségeimet még nem tudom pontosan meghatározni, mivel a küzdelem színterét sűrű erdő borítja és a sebesültek szétszéledtek. De most már állandóan gyülekeznek és úgylátszik és jelentéseikből is az tűnik ki, hogy 200 embernél aligha volt több veszteségem.⁶

Az ellenségnek ez a vállalkozása megkönnyítette neki a hegyekből a síkságra való levonulást, de remélem, hogy ha lovasságom ismét összegyülekezik és én elérem azokat, már nem lesz olyan szerencsés, hogy birtokába vehesse a Fejedelemségem alá tartozó országrész többi területét.”

* * *

Eddig tart a választófejedelemhez intézett tájékoztatásnak hadtörténeti szempontból érdekes szövege. A levél második részében — mindössze egy féloldalon — olvassuk, hogy Rákóczi sérelmesnek tartja azt, hogy a bécsi udvar kancellárja nem akar kiállítani valamilyen igazolványt (passeport) és hogy I. Péter cárt ő ellene izgatja.

Rákóczi a zsigódi csatának ilyen leegyszerűsített összefoglalásában — bár nem hallgatja el a vereséget és nem szépíti annak következményeit — bizonyára meg akarta nyugtatni a választófejedelemet arról, hogy serege a vereség dacára is további hadműveletekre képes lesz. Tudjuk azonban, hogy a nagy harc nem úgy zajlott le, ahogy ő itt azt röviden vázolta. A hevenyészve kiépített sáncvonal jobbszárnyán Des Alleurs altábornagy parancsolt (ez volt az első és utolsó szereplése Rákóczi háborújában, mint csapatvezető, közvetlenül a harc mezéjén). A balszárny parancsnoka Forgách tábornok volt. Az egész igen heves küzdelem a császáriak és dánok támadásával kezdődött és mindössze 1 óráig tartott, mert a sűrű erdőben az ellenfelek oly hamar jutottak közel egymáshoz, hogy nagyobb tüzelőkészítés nélkül, azonnal közel-

⁵ Rákóczi magyarázni igyekszik Károlyi mulasztásait, pedig a vereség főoka éppen ennek a kuruc tábornoknak távolmaradása volt. Utalok II. Rákóczi Ferenc a Hadvezér c. könyvemben a zsigódi csata részletes leírásánál kifejtett megállapításaimra, 312. és következő oldalak.

⁶ A veszteségekről közölt adatok nem felelnek meg a valóságnak. Sem Schlick császári tábornok, sem Harboe dán tábornok, a dán segélycsapatok parancsnoka, nem esett el. A bécsi Kriegsarchivban lévő eredeti beszámoló jelentésből megállapítható, hogy a császári sereg vesztesége, beleértve a dánokat 450 főre, a kurucok vesztesége, 600 főre becsülhető. Lásd *Markó Árpád*: i. m. 311. o.

harcra került a sor. A döntést az hozta meg, hogy egy román pópa rejtett hegyi utakon a kuruc állások mögé vezette a rác lovasságot, akkor, amikor a kurucok arcvonala már amúgy is inogni kezdett. Károlyi ennek ellenére is feltétlenül kedvezőre változtathatta volna a már elveszettnek látszott küzdelmet, ha a császáriakat, amikor azok a súlyos harc után kimerülve, szétbontott csapatrészeikkel a Zsibó melletti táborukba visszatértek, ott rajtukütött volna. Ezt, az eltorlaszolt utak, sűrű erdők, szakadékok ellenére is ideje és alkalmá lett volna megtenni, hiszen mint maga írja egyik levelében „...láttam az ostromot, nem messze lévén tőlük”.⁷

A csata után Rákóczi Szamosújvárra ment, onnan Bethlenbe. Lassan vonul ki Erdélyből, hogy — mint Emlékirataiban írja — „bátor magatartást mutassak az erdélyieknek”.⁸

II.

BIZALMAS EMLÉKIRAT SZILEZIA HELYZETÉRŐL, LAKOSSÁGA HANGULATÁRÓL 1707—1708-BAN⁹

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca alatti tevékenységének szinte talán legjelentősebb része diplomáciai működése volt. Jól tudta azt, hogy csupán a nemzet erejére támaszkodva nem lesz képes ügyét diadalra vinni, ezért minden törekvése odairányult, hogy hadműveleti terveit összhangba hozza nagyszabású külpolitikai tervezetéseivel. A magyar szabadságharc eredményes befejezését csupán a vele egy táborban a Habsburgok ellen közösen harcoló nagyhatalmak seregeivel való együttműködés révén remélte.¹⁰

Nagyon előrelátó és körültekintő ember lévén, nem szerette a hebegurgya elhatározásokat és minden hadműveletének tervezésében elkerülhetetlenül szükségesnek tartotta annak alapos előkészítését, nem csak katonai, hadszervezési és diplomáciai téren, hanem tájékoztatni akarta magát ama országrész lakosságának hangulatáról, amely felé tervezett hadműveletét vezetni kívánta, hogy tisztában legyen azzal, milyen fogadtatást remélhet azoktól.

A magyar királykérdés a szabadságharc éveiben többször került előtérbe. Rákóczi bölcs önmérséklettel mindig elhárította magától a koronát és olyan királyt szeretett volna a magyar trónra ültetni, aki kellő

⁷ Markó Árpád i. m. 413. o.

⁸ Emlékirat 137. o.

⁹ OL Idézett gyűjtemény. Caps. E. fasc. 110. 58. sorszám.

¹⁰ Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc haditervei és azok kapcsolata a spanyol örökösödési háború eseményeivel. Századok 1936. évfolyam. Pótfüzet 579—597-ig.

európai diplomáciai súllyal lesz képes a Habsburg-ház ellen fellépni és a magyar királyság alkotmányos jogait, ha kell, fegyverrel is megvédelmezni. A királyjelöltek közül a legmegfelelebbnek látszott a szabadságharc első felében Miksa Emanuel bajor választófejedelem személye. Őt Magyarországon még a törököktől való felszabadulás hadjáratai alatti szereplése miatt előnyösen ismerték. De amikor a spanyol örökösödési háború második felében Savoyai Jenő őt Bajorországból kiszorította, végleg kijelentette, hogy nem pályázik a magyar trónra, mert nem akar már többet kockáztatni. Mivel előzőleg küldött válasza sem voltak megnyugtatóak, Rákóczi a porosz királyi udvarnál már előbb is érdeklődött Frigyes Vilmos hajlandósága felől. Sűrű levelezés és követküldés után a helyzet végre 1707 végén, illetve 1708 első negyedében tisztázódott, Miksa Emanuel határozottan kijelentette, hogy nem lép fel a Habsburg-ház ellen, a porosz királlyal való tárgyalások ellenben kedvező mederben folytak. A király beleegyezett, abba, hogy fia, Frigyes Vilmos, mint magánszemély, Magyarországra mehessen, de ezt a lépését az általános európai helyzet miatt nem kívánja hivatalosan támogatni. Hallgatólag beleegyezett abba is, hogy néhány brandenburgi ezred a sziléziai határon átlépözve, titokban csatlakozzék ott fiához. De mindez csak akkor történhetik, ha Rákóczi megfelelő rendezett, erős haderővel megjelenik a sziléziai határon és ebbe a tartományba betörve, találkozik a királyjelölttel és brandenburgi ezredeivel. Ezzel a sziléziai hadművelési tervvel kapcsolatban Rákóczi még egy másik tervét is szerette volna megvalósítani.

Szilézia 1675-ben került a brandenburgi választófejedelem fennhatósága alá. Utóda III. Frigyes, 1694-ben egy régebbi megállapodás alapján kénytelen volt az egész sziléziai területet a német császár fennhatóságába átengedni. Így tehát Rákóczi szabadságharca alatt ott a bécsi udvar uralkodott, nem kevésbé zsarnoki eszközökkel, mint Magyarországon s ezzel a sziléziai népet és nemességet végleg elkéséztette. Ezt a hangulatot kihasználva, Rákóczi arra gondolt, hogy Sziléziába betörve, felláztatja annak lakosságát a Habsburg-ház uralma ellen, felajánlja támogatását, s ezzel megkönnyíti a magyar szabadságharc helyzetét is. Különösen az 1708. év első felének időpontja látszott ilyen nagyvonalú tervek számára kedvezőnek, mert ugyanakkor XII. Károly svéd király megszállotta Szászországot, tehát neki onnan könnyű lett volna Csehországba betörni. És ha Rákóczi sziléziai betörésével összhangban közösen lépnek fel, az ausztriai házat innen is veszélyeztethetik.

Rákóczi 1708 tavaszára tervezett hadjáratának tehát meg volt a külpolitikai és egyúttal stratégiai célja is. Lelkesedéssel készült fel erre és Egerben állította fel azt a hadseregét, amely a szabadságharc egész ideje alatt a legkitünőbbben felöltöztetett és felszerelt, külsőleg is tekintélyes hadsereg volt, mert ilyen haderő élén akarta ő a porosz királyfit

Szilézia határában fogadni. Tervét sokáig titokban tartotta, csak akkor volt kénytelen ezt elárulni alvezéreinek, amikor azok, a nekik érthetetlen hallgatás és a kuruc haderő eme elite csapatának nyugat felé vonulása és látszólagos tétlensége miatt békétlenkedni kezdtek. Nagyon igazá volt Zrínyi Miklósnak, amikor a Vitéz Hadnagy 52. aphorismájában ezt írja:¹¹

„Egy kapitány azért ne induljon meg az alattyalóinak zúgolódásán, ne adja okát nekik a maga cselekedetének avagy szándékának, tartsa magában, mert ha kimondja, hitemre, elromol és szegyént vall.” Rákóczi sajnos kimondta a tervét, és így a sziléziai expedíció sikerét alvezéreinek rövidlátása, gáncsozkodása, hiúsította meg. Ismételt haditanácsokon leszavazták. Egy ráerőszakolt hadművelet végén Rákóczi legszebb serege Tréncsén alatt 1708. augusztus 3-án legsúlyosabb vereségét szenvedte s ezzel kútba esett Rákóczi legszebb terve.

Az elite hadsereg felállítását a Fejedelem Egerben személyesen ellenőrizte és 1708. június 15-én indult el Egerből Szilézia felé. De mint óvatos diplomata, kellő tájékoztatást is kívánt megszerezni Szilézia helyzetéről és az ottani lakosság hangulatáról. Ezért küldött oda megbízható embereket a lakosság hangulatának kipuhatolására, latin, német és cseh nyelven röpiratokat osztatott szét ott és felkérte — talán még lengyelországi tartózkodása alatt ott megismert — sziléziai barátait, hogy tájékoztassák őt a helyzetről, a lakosság hangulatáról. Adianak tanácsot, hogy miképpen lépjen fel a magyar hadsereg ott, ha sikerül neki Sziléziába bevonulni.¹²

Egy ilyen megbízható emberének francia nyelven szerkesztett, öt oldalra terjedő emlékirata fekszik az Orsz. Levéltár fentidézett iratkötegében, amelyet kutatóink eddig még nem közöltek. Mint az ilyen természetű bizalmas irat keltezés és aláírás nélkül került Rákóczi kezébe. De egész tartalmából világosan kitűnik, hogy egészen biztosan a sziléziai expedíció előkészítésének iratanyagához tartozik. Íróját nem ismerjük, de az emlékirat megfogalmazásából, folyékony francia írásmódjából kitűnik, hogy művelt, a sziléziai viszonyokat és lakosságot jól ismerő egyén lehetett, akinek szoros kapcsolatai voltak az ottani fő- és köznemesség sok tagjával. Ebből az emlékiratból Rákóczi valójában megtudhatta mindazt, amire kíváncsi volt, s amit, ha sikerül neki Sziléziába benyomulni, igen jól felhasználhatott.

A memorandum teljes szövege magyarra átültetve így hangzik:

„Monseigneur! Nincs szándékomban, hogy Fenséged elhatározásaira

¹¹ *Markó Árpád* „gróf Zrínyi Miklós prózai munkái” 159. o.

¹² Mindezekre vonatkozólag lásd Rákóczi Emlékiratait, 183 o. *Markó Árpád*: i. m. 191., 192. oldal. *Márki Sándor* „II. Rákóczi Ferenc” II. kötet az 548–552. oldalon a királykérdésről, az 570. oldalon a porosz trónörökösseivel való kapcsolatáról. Végtül *Köpeczi Béla* és *R. Várkonyi Agnes*: II. Rákóczi Ferenc most, 1955. végén megjelent kitérő Rákóczi életrajzában idevágó fejezetét.

rávilágítsak ezekkel a javaslataimmal, csupán az a kívánságom, hogy Önnek határozott szolgálatot tegyek és ez késztet engem arra, hogy tanácsot adjak egy és más dologban, amit, ha megfogad, hasznára lehet.

Ahhoz, hogy meg legyen az alapja, a háborút egy tisztességes és előnyös békével befejezni, feltétlenül be kell törnie Sziléziába, amit könnyen megtehet, mert a lakosság nem fogja ellenségként fogadni, ha Fenséged hadereje barátként ismerteti meg ott magát.

Leírom röviden az eljárást, amit Önnek követni tanácsolok és tájékoztatom, hogy e tartomány népe milyen állapotban van és mire kell figyelemmel lennie. Nagyon kérem Fenségedet, tanulmányozza behatóan ezt az írásomat, mert meg vagyok győződve, hogy arra méltónak találja. Hangsúlyozom, hogy az itt elmondandó dolgokat megbízható forrásokból és velem folytatott beszélgetésekből tudom, mert mind a fő-, mind a középnemesség tagjaival már közel 2 év óta kapcsolatban vagyok.

A betörésre legalkalmasabb hely Bielitz (Bilise) lenne, amely község a magyar határhoz közel fekszik és annyira szomszédos Lengyelországgal, hogy egyik külvárosa már odatartozik, tehát lengyel területen kell átmenni, hogy ember odajusson.¹³

Egész Sziléziában csupán három megerősített helyőrség van, mégpedig Brieg (Brick), Glogau (Gloselogau) és Boroszló (Breslau).¹⁴

A két előbb említett város az Odera partján a lengyel, szász és Brandenburg közti határon van. Ez a két megerősített hely nem fogja megakadályozni a tervezett vállalkozást, csupán Boroszló lehet veszélyes, ha azt ostrommal akarná valaki bevenni, mert ez nagy idővesztést okozna, és az ottani lakosságot elkészerítené. De ha a svéd király nyíltan fellép a császár ellen, akkor tudnék neki ajánlani egy megoldást, hogy ezt a fővárost elfoglalja, könnyebben, mint gondolná.

Egy dologról biztosíthatom Fenségedet, s ez az, hogy abban a pillanatban, amikor az Ön csapatai sziléziai területre lépnek, az egész — pedig igen nagy számban lévő — nemesség azonnal az Ön partján fog a vállalkozásban résztvenni. Ez nem az én magánvéleményem, csak ismétlem azt, amit nekem sokan ismételve mondtak. Ugyanabban az időben, amikor a bajor választófejedelem franciákkal együtt Német-

¹³ Bielitz, sziléziai község a Biala folyó partján fekszik, amely határfolyó volt az akkori Szilézia és Lengyelország közt. A várossal átellenben, a túlsó parton, tehát már lengyel területen volt Biala község. Így érthető tehát, az emlékirat írójának az a megjegyzése, hogy Bielitz külvárosából lengyel területen át lehet a városba jutni. (t. i., ha valaki kelet felől közeledik.) Bielitz mindössze 25–30 km távolságra van a régi magyar határtól, a jablunkai hágóban fekvő Csacza községtől. Az írónak az a javaslata, hogy Rákóczi seregét ezen a vonalon vezesse be Sziléziába, igen célszerű volt, mert a jablunkai hágón keresztül már a középkorban is használt út vezetett keresztül, a magyar—lengyel kereskedelmi közlekedés egyik főútvonala.

¹⁴ Mind a három város az Odera partján van.

országba behatolt és amikor sváb területen több megerősített helyet elfoglalt, a csehek és a sziléziaiak örvendezni kezdtek, abban a reményben, hogy felvirrad nekik s lerázzák az ausztriai ház igáját nyakukról, mert azt remélték, hogy a Fenséges Választófejedelem a franciákkal együtt bevonul Csehországba, ugyanabban az évben, amikor kénytelenek voltak Bajorországot mégis kiüríteni a szerencsétlen Hóchstädti (Echstädti) csata után.¹⁵

Ismételten mondogatták nekem, hogy az egész ország, illetve mind a két tartomány lakossága azonnal fegyvert ragadott volna a bajor választó oldalán.

Nincs szándékomban Csehországra vonatkozólag Fenségednek javaslatokat tenni, kizárólag Sziléziáról és a sziléziaiakról szeretnék beszámolni. Közlök egy névsort azokról a hűséges emberekről a főnemesség soraiból, akik attól a perctől kezdve, amikor Fenséged csapatai a tartomány területére behatolnak, Önnek minden vonatkozásban támogatást fognak nyújtani. Ezek a következők:¹⁶

Ezek a családok a következők: Bielitz grófja Felső-Sziléziában. Promnitz gróf, Sorau herceg, Felső-Sziléziában. Utóbbinak a felesége Weissenfels hercegnője, a szász királyi családdal rokon, Hinkel gróf. Freistadt báró Felső-Sziléziában. Burghausen gróf Alsó-Sziléziában.¹⁷

Lippe gróf Felső-Sziléziában. Nemeritz gróf Alsó-Sziléziában. Rader gróf Alsó-Sziléziában. A Scheneie-család (talán Schönaich?) Alsó-Sziléziában. Tarlo gróf Alsó-Sziléziában. Würtemberg herceg Alsó-Sziléziában, Bartemberg gróf Alsó-Sziléziában, A d'Elsens (?) hercegi család két tagja, akik édesatyjuk halála után körülbelül négy évvel ezelőtt

¹⁵ A franciák vereségével végződő csata Höchstädt mellett 1704-ben zajlott le. Sorsdöntő jelentőségű volt Rákóczi számára is, amint emlékirataiban (93. oldal) szomorúan feljegyzi: „Ez az esemény megfosztott még a reményétől is, hogy egyesülhessek a bajor választófejedelemmel. Ez a remény volt egyetlen alapja annak, hogy belefogtam a háborúba, amelynek nehézségeit nagyon is előreláttam”.

¹⁶ A névsor német és lengyel hangzású neveit az író franciás fonetikával írja, s így lehetséges, hogy egyik vagy másik név nem helyesen van feltüntetve. Ahol nem csupán egyes neveket említ, hanem azt mondja például: „La maison de Kotulinski”, annyit jelent, hogy a Kotulinski család tagjai, alárendeltjei, rokonsága. A „maison”, eredetileg „ház” kifejezés a francia nyelvben ilyen vonatkozásban egy közösség megjelölésére szolgál. Pl. egy uralkodónak a katonai irodáját hívták maison militaire-nek. Ha tehát a névsorban pl. mikor egy család neve után azt mondja, hogy 300–500 emberre számít, ez annyit jelent, hogy az illető családnak az egész együttese (maison) tehát közeli távoli rokoni, jobbagyai, alkalmazottai, s tőle valami módon függő emberrel, együttesen ragadnak fegyvert.

¹⁷ Az emlékiratban használt Felső- és Alsó-Szilézia földrajzi megnevezés csupán egy, az írótól említett, valószínűleg általánosan használt geográfiai meghatározás. Szilézia birtokáért később II. (Nagy) Frigyes porosz király és Mária Terézia királyné közt folyt 1740-től 1763-ig a két sziléziai örökösödési és a 7 éves háború, amelynek befejeztével Nagy Frigyes megtartotta Szilézia északi nagyobb területét s Mária Terézia monarchiájához csupán annak déli, kisebb része került. Ez idő óta a két tartomány mint Porosz- illetve Osztrák-Szilézia szerepelt. Valószínű, hogy az emlékiratban használt Alsó-Szilézia területe volt az, ami később az Osztrák-Magyar Monarchia egyik tartománya lett.

Berlinbe költöztek. A Knobelsdorff grófi és bárói családok Alsó-Sziléziában. Nosztitz gróf Alsó-Sziléziában. Sobeck báró családja Felső-Sziléziában. Bludoski báró Felső-Sziléziában, különösen derék és nagy tiszteltnék örvendő ember. Felesége egy Colonna hercegnő. A Felső- és Alsó-Sziléziában birtokos Giroffsky bárói családok. Petherings(?) báró Felső-Sziléziában. A Skribinski-család Felső- és Alsó-Sziléziában. A Stonau-család Felső-Sziléziában. A Kotulinski-család Felső- és Alsó-Sziléziában. A nemes Rosteck-, Maroloski-, Tremeski- és Franck-családok Felső-, Alsó-Sziléziában. Stoltz báró családja Felső-, Alsó-Sziléziában. Malzan báró családja Alsó-Sziléziában. A Frankenberg-család Felső- és Alsó-Sziléziában. Wilanoski báró Felső-Sziléziában. A Pacinski-család, akik magukat Tenczin grófjának nevezik, mert azoktól a Tenczin grófoktól származnak, akik III. Henrik királyt követték, amikor Lengyelországból menekülve Franciaországba hazatért.¹⁸

A Fluck-család Alsó-Sziléziában, 500 főnél több tagot számláló család. Valamennyien feltűnő magastermetű emberek és közülük sokan szolgáltak már mint katonatisztek. A Holly-család Felső-, Alsó-Sziléziában, legalább 300 emberrel. A Serres bárói család Alsó-Sziléziában és még sokan mások. A felsoroltakon kívül még sokan vannak mind a két Sziléziában — ezeknek a neve nem jut eszembe — akik mindnyájan azt kívánják, hogy megéljenek egy kedvező alkalmat, amely őket megszabadítja az osztrák-ház zsarnokságától (így emlegetik a jelenlegi császári uralom kormányzását). Azt is mondják nekem, hogy a főnemesség azonnal lóra száll és közülük mindegyik visz magával 4—8 felfegyverzett szolgát, kitűnő lovakon és fegyverekkel. Azután körülbelül 10 000—12 000 köznemes is követi példájukat, mindegyikük két csatlóst vinne magával s mindezekon felül legalább 25 000 ember a köznép sorából szintén fegyvert ragadna. Ezek a családok hajlandók a maguk költségére védelmi állapotba helyezni, megerősíteni a környékükön fekvő helységeket s általában hajlandók lennének legalább 30 000 embert talpra állítani házájuk védelmére.

Sohasem volt még ilyen kedvező alkalom, mint most és a jövőben sem lesz, Fenséged szolgálatára. Szilézia lakossága kezét nyújtja Ön felé, Csehország lakossága a svéd király felé, és a császár nem lesz képes ezt megakadályozni, mert másutt van lekötve.

Ha Bethlen Gábor (Bethlem) 1620-ban ugyanolyan kedvező helyzetet talált volna, amikor Fenségedhez hasonló célokért ragadott fegyvert, éppen olyan sikert arathatott volna, ha bemegey Sziléziába, elsősegíti

¹⁸ III. Henrik, későbbi francia király, II. Henrik király és Medici Katalin harmadszülött fia lévén, a francia trónra nem tarthatott igényt. 1753-ban megválasztották Lengyelország királyává, de amikor megtudta, hogy fivére, IX. Károly francia király meghalt és ő foglalhatja el a francia trónt, titokban megszökött Lengyelországból. Ebben a szökésben segítette meg őt úgy látszik az itt említett Tenczin gróf.

a választófejedelemnek cseh királlyá való választását. Ha azt teszi, amit tennie kellett volna, de nem tette.¹⁹

Öneki azonban nagyobb tervek jártak a fejében, pedig akkor sem Buquoy gróf vallonjaival, sem a bajor választófejedelem bajor katonáival, sem pedig a szász választófejedelem szász hadseregével, akik az újonnan választott király ellen hadba szálltak, nem tudták volna ezt a mostani expedíciót megakadályozni, amint akkor az nekik sikerült. Sőt ellenkezőleg, a két utóbbi bizonyára Fenséged tervének kedvezően működött volna közre, egyikük azért, hogy visszafoglalja elvesztett országát, másik pedig megszerezze azt a koronát, amelyre vágyódott, a helyett, amit elvesztett.

Egyébként Fenséges uram, ha nem lennék biztos abban, hogy Fenségednek ez a vállalkozása sikerülni fog, nem merem volna Önnek bármit is ajánlani. De hogy az csalhatatlanul sikerüljön, két dologra kell figyelnie. Először is arra, hogy a lakosság — mind a nemesség, mind a köznép — hajlandó lesz egy általános felkelésben résztvenni, jóhiszeműen mindent el fognak követni az osztrák-háztól való megszabadulásuk érdekében. Másodszor pedig, hogy a császár ezt nem is lesz képes megakadályozni és abban az esetben, nem csak a cseh királyság és a sziléziai hercegség, de a morva örgrófság is felszabadul, ott amúgy is csak egy erősség, egy vár — Spielberg — van megerősítve. Jól tájékozott helyről tudom, hogy ez utóbbi tartomány lakossága szintén szeretne jelenlegi urától megszabadulni éppúgy, mint a két előzőleg említett ország. Így tehát nincs olyan ok, ami ellentmondana annak, hogy Fenséged belefogjon ebbe a vállalkozásba, mert láthatja, hogy ennek sikere biztos és ennek folyományaképpen hamarosan bekövetkezne az általános béke s mindenki visszanyerhetné azt, ami az övé, de ezenfelül abba a helyzetbe kerülne, hogy jogosan követelhetne Magyarországnak számára többet is. Így aztán bekövetkezne az, hogy a király előnyös békét köt, és a bajor herceg visszatérhet országaiba kedvező feltételek mellett.

De hogy ez a vállalkozás könnyen sikerüljön, nagyon nagy figyelemre kell méltatni a következő dolgokat:

1. Ha Fenséged csapatai Szilézia területére lépnek, ne engedje meg nekik, hogy bármiféle rendetlenséget okozzanak, egyúttal tudassa a lakossággal, hogy nem azért jöttek e tartományba, hogy okot szolgáltatassanak panaszokra és elégedetlenségekre, hanem azért, hogy felszabadítsák az osztrák iga alól. 2. A lutheránusok és református vallásúak

¹⁹ Bethlen 1619—21. évi hadjárataiban támogatta második Ferdinándot cseh királlyá való választásában. Ez a terv az 1620 november 20-án vívott fehérhegyi csatában megghiúsult. Buquoy tábornokot Ersekújvár alatt 1621 július 10-én egy magyar hajdu szúrta le közelharcban. Lásd a Magyar Katona Vitézségünk 1000 éve. *Berkó—Gyalóka—Markó—Pilch* gyűjteményes munkája I. kötet 281. és következő oldalakon.

szabadon folytathassák vallásgyakorlatukat, de ne legyen nekik joguk katolikus templomokat elfoglalni, hanem meg kell nekik engedni, hogy a kijelölendő helyeken építhetnek annyi templomot, amennyit akarnak. 3. Hogy a katolikusok ne legyenek semmiképpen sem megzavarva vallásuk szabad gyakorlásában és az Oltáriszentséget szabadon vihessék, úgy, mint azelőtt, nyilvános körmeneteken és a betegekhez. 4. Hogy a lakosság visszanyerje régi előjogait, amiket eddig élvezett, mindaddig, amíg a császár azoktól meg nem fosztotta. 5. A császár közegei által elkobzott vagyonokat mindenki visszakapja. 6. Megfelelő személyeket kell keresni és ilyenekre bízni az igazságszolgáltatást és a közigazgatást vallás és születésre való tekintet nélkül. 7. Senki bármilyen minőségben vagy állásban se merjen a jövőben semmiféle vallási villongást szítani, mert különben súlyos pénzbüntetésben részesül, mivel az ilyen fajta viszálykodások sokszor nagyon kellemetlen következményekkel járnak. 8. Ha a svéd király Öfelségének kedve lenne Csehország ellen megindulni, akkor ajánlatos volna, hogy Fenséged vele együtt határozná meg azt az időpontot, amikor mind a ketten kétoldalról megindítják a hadműveleteiket.

Fenséged mindezekből tisztán láthatja, hogy nincs más kívánságunk, mint az, hogy a lakosságot kifogástalan egységben megtartsuk. Mindazt, amit én elmondtam, több mint két év óta tárgyaljuk egymás között Bécsben is, minden felekezethez tartozó előkelő sziléziai személyek társaságában, akik a fennhatóságuk alá tartozó területek egész lakossága nevében beszélhetnek.

Még valamit kell szem előtt tartani, amely az egész vállalkozásnak zálogát képezi és ez a titoktartás. Enélkül semmit sem lehet tenni, mert, hogy ha a lakosság valamit megsejt, akkor nehéz lesz őket előre meggyőzni arról, hogy nem lesznek ugyanolyan sanyargatásoknak, ellenségeskedéseknek kitéve, mint Morvaország lakossága, amikor a magyarok annak alsó részébe betörték.²⁰

Hanem nagy gondot kell fordítani arra, hogy meggyőzzük őket arról, hogy a magyarok az országba azért jönnek, hogy őket támogassák, nem pedig, hogy felpredálják. Ezt csak akkor fogják elhinni, ha látják, hogy Fenséged csapatai nagyszámban, a legnagyobb rendben vonulnak be Sziléziába és a legkisebb garázdálkodást sem követik el és meg kell nekik azt is magyarázni, hogy mi a célja ennek a bevonulásnak. Ha ez sikerül, akkor minden nagyobb feltűnés nélkül meg fogja adni a lakosság mindazt a segítséget, amit én ebben az emlékiratban ígértem.

A legalkalmasabb időpont a betörésre május vége lenne, amikor a téli szállásokon lévő csapatok új hadműveletekre indulnak. Mindehhez

²⁰ Az emlékirat írója bizonyára Ocskay, Károlyi betöréseire céloz 1705–1706-ban.

bizonyos előkészület kell, és legalább körülbelül 5000 emberből álló rendszeres haderőre lenne szükség, hogy az expedíció sikerüljön. Ha ez már ebben az évben nem volna lehetséges, akkor tessék azt a jövő évre elhalasztani és Fenséged addig háborúját védekező módon folytassa, hogy megtartsa hazáját, amelyet... (pour conserver le pais, qu'elle)..."

* * *

Itt, ezzel a befejezetlen mondattal végződik az emlékirat, de valószínűleg ezzel amúgy is véget ért volna, mert úgy látszik, mindent elmondott, amit Rákóczival közölni akart. Ha mindaz igaz, amit írója elmondott, akkor Rákóczinak valóban reménye lehetett volna ahhoz, hogy a sziléziai expedícióval rendkívül nagy horderejű külpolitikai és hadászati eredményeket érhesen el, természetesen csak akkor, ha sikerül kuruc hadinépét feszes kötelékben, fegyelmezett haderőként bemutatni Szilézia lakosságának és megakadályozni csapatainak minden önkényes harácsolását, kártevését. De hogy ebben a legideálisabb helyzetben sikerült volna-e neki XII. Károly svéd királyt is bevonni nagyvonalú terveinek keretébe, — az kétséges. A svéd király ekkor már erősen készült Nagy Péter cárral való leszámolásra, — amint ő hitte, — hogy az északi háború győzelmes befejezésével magához ragadja az északi államok feletti hegemoniát. Ebben csalódott, mert Péter cárpoltvai nagy győzelme ezt a tervét végleg sírba döntötte.

Rákóczi bizonyára érdeklődéssel olvashatta sziléziai hívének részletes tájékoztatását. Hogy az abban rózsás színekkel festett helyzet valóban megfelelt-e a valóságnak, és nem csupán a tartomány lakossága egy részének — főleg főnemesi osztályának — magánvéleménye és kívánsága volt-e, ma már nem tudjuk eldönteni. Az emlékirat írója minden bizonnyal művelt, olvasott és a történelemben jártas ember lehetett — bár a Bethlen Gábor dolgaival való összehasonlítása Rákóczi tervezéseinek — nem egészen helytálló és érthető. Hogy a vallási, jobbanmondva felekezeti kérdések taglalását ilyen nagyvonalú külpolitikai tervezetések keretében is fontosnak tartotta, azt megértjük, mert a protestáns rendek támogatása a katolikus Habsburg-politikát folytató körökkel szemben, Rákóczi ügyének csak használt volna.

Mindez ma már csak egy érdekes történeti visszapillantás. A szerencsétlen trencsényi csata után Rákóczi tervezéseiben már sem a porosz királyfi magyar királyjelöltsége, sem egy sziléziai betörés felmelegített újabb terve nem kapott helyet, és nem is lett volna időszérű.

Markó Árpád,
a történettudományok kandidátusa